
KRITIKAI SZEMLE

„SZALLJ EL, SZALLJ EL, KATICABOGÁRKA...”

Matijevics Lajos: *Tíz, tíz, tiszta víz*. Jugoszláviai népi mondókák, Újvidék, Forum, 1976

A gyermeknek a játék világa szinte mindenre lehetőséget ad. Ezzel magyarázható, hogy a folklór egyik leggazdagabb területe éppen a gyerekek körébe él a legintenzívebben. Ezt igazolja Matijevics Lajos *Tíz, tíz, tiszta víz* című magyar népi mondókák gyűjteménye is, mely a népszerű Hagyományaink sorozatban jelent meg.

A kötet a jugoszláviai magyarság epikus gyermekfolklórijából ad ízelítőt, és mint azt az utószóból megtudjuk, tíz év (1964—1974) gyűjtésének gazdag eredménye, mely a hivatásos gyűjtőn kívül magyartanárok és diákok szorgalmát is dicséri. A mondókák java részét (mintegy 280-at) Vajdaság különböző helységeiben gyűjtötték, legtöbbjük ma is él a köztudatban, de akad közöttük olyan is, amely már-már a feledés homályából került a gyűjteménybe. Hogy a vajdasági népi mondókakincsről alkotott képünk még tökéletesebb legyen, Matijevics a könyv függelékében eddig már megjelent gyűjtemények és kisebb tanulmányok anyagából válogatott, főleg azokból a helységekből, ahol ő maga nem végzett gyűjtést. Legtöbbet Kálmány Lajos gyűjtéséből közöl, akinek vidékünkön a népmesék mellett a legtöbb mondókát sikerült megmentenie.

Matijevics a kötet anyagát a mondókák célja és tartalma szerint csoportosította, ezért a mondókacsoport neve is a mondókák funkciójából következik. A *Találás versikék* vezetik be a gyűjteményt, ezek közös vonása, hogy humoros formában gyakran igen agyafúrt, kérdést tesznek fel (a tárgy vagy személy jellemző tulajdonságát, cselekedetét írják körül), és rendszerint a kérdező adja meg a feleletet is. Például az 5. számú versike így hangzik: Hegyen hó (haj, / Völgyben tó (szem), / Harmínckető (fog), / Egy sem jó (öregember).

A legkisebb gyerekek szórakoztatását szolgálják a *Hintáztatók és ringatók*. Itt rendszerint a mondóka szövege kíséri a mozgást, hintáztatást. A csodálatosan szép lírai szöveg mellől azonban hiányzik a dallamjegyzék, ami szerintem a kötet egyetlen hiányossága, hiszen sokféle és változatos dallam kapcsolódik népi mondókáinkhoz.

A gyermekek kedvelik az állatok hangjának utánzását, különösen a környezetünkben élő madarakat, négy lábú állatokat szólongatják mondó-

kával, s úgy veszik, mintha azok válaszolnának is nekik vagy egymás közt beszélgetnének. Az *Allatok és tárgyak beszéde* a hangutánzáson és hangulatfestésen alapul. Kellemes, zenei hangzásukért a gyerekek nagyon kedvelik őket. Ki ne ismerné a sárgarigó beszédét: „Mienk a dió, / Mienk a dió, / Jaj, de jó!” Vagy a társadalmi ellentétekre épülő harangok beszédét idéző mondókát, melyben a harangok a szegények és gazdagok közötti örök ellentétet zúgják: ha gazdag a halott, a nagy harang zúgása kíséri utolsó útjára: „Van pénze, van! / Van pénze, van!” mire a másik harang rázendít: „Fehér kenyér, sonka! / Fehér kenyér, sonka!” Ezzel szemben a szegényember temetősekor csak annyit mond a harang: „Ringy-rongy, / Ringy-rongy!”

Szép számmal találhatóak a kötetben *Kiolvasók*. Ezeket leginkább a fogócska, humócska vagy szembekötősdí játékok előtt mondják, azaz olyan alkalomkor, amikor ki kell választani valakit, aki a játék alkalmával nehezebb feladatot kap a többinél. A szöveget a kiolvasó mondja a központban állva, kezével megérinti társait a kiolvasó szövegének egy-egy szótagára.

Ugráltatók, serkentők, guggócskák, táncmondókák, tréfásmondókák mondókamesék, csúfolók, felelgetős mondókák, nyelvtörők stb. tarka szövege követi egymást a gyűjteményben. Nemcsak tartalmi és zenei szépségükre kell figyelniük, hanem a mondókák szövegének tanulságára, bölcsességére is, ami gyakran elgondolkoztatja a hallgatót. Valamennyi mondókánkat ugyanis átszövi egy szembetűnő vonás: a gondolatmenet fokozása. „A gondolatok az egyszerűtől haladnak az összetett felé, a tréfálkozás, a játékoság, az élcelődés, a nevettetés fokozatosan nő a sorok, a gondolatok között, mígnem a végén — a feszültség csúcspontján — csattanóval zárul” — írja Matijevics, kinek tudományos igényességét dicséri, hogy a gyűjtemény végén terjedelmes tanulmányban mutatja be a népi mondókák általános jellegzetességét, valamint a gyakori mondókatípusokat (nyelvi, tartalmi és kölcsönzött jegyek alapján) ábrázolja is. A körök különböző elhelyezése jól megvilágítja a hozzáértő számára a mondóka jellemző elemeinek (hangzás, ritmus, betét, megszólítás, alkalom, mozgás) kapcsolódását. A gyűjtemény értéke mellett szól az is, hogy a mondókák szövegét összevetette a *Magyar Népzene Tára* I. kötetének anyagával, azaz a *Gyermekjátékok* minden egyes játékkával. Az esetleges egyeztet szögletes zárójelben a típusnak megfelelő számmal jelöli, ha a vajdasági mondóka nagyon eltér, akkor pedig x-szel.

A mondókák funkció szerinti csoportosításánál az általános jegyek részletes ismertetése mellett közli az egyes mondóka gyűjtési helyét, idejét és a közlő nevének kezdőbetűjét, ha nem saját gyűjtése. Ez vonatkozik a függelék anyagának feldolgozására is, ahol a már említett Kalmány Lajos neve mellett többek között Burány Béla, Penavin Olga, Révész Ernő, Tőke István neve is olvasható.

Matijevics Lajos a kötet fülszövegében írja: „... mert annyira belénk

rögződtek ezek az egyszerű, könnyen megjegyezhető szövegek, nem is figyelünk fel tartalmuk szépségére, szövegük dallamosságára, a bennük megbújó társadalmi, történelmi, nyelvi értékekre... Ezeknek a rejtett szépségeknek egy részét igyekszik feltárni e gyűjteményünk.” Sikeresen.

VAJDA Zsuzsa

ÚJ TÉMÁKRÓL ÚJSZERŰEN

Hódi Sándor: *Létélmény és valóság*, Gemma könyvek, 10., Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1978

Egy érdekes könyvet juttatott el az olvasóhoz a Forum Könyvkiadó. A Gemma könyvek sorozatában jelent meg Hódi Sándor *Létélmény és valóság* című tanulmánykötete, ami több, mint egy most bemutatkozó szerző első kötete: az abszolút irodalomközpontúságtól szabadulni kívánó új értelmiségünk kibontakozásának biztató jelle és kísérlet néhány nagyon érdekes és sokat vitatott téma megragadására.

Nyugat-Európában az egzisztencializmus már eléggé kimerítette az egyéniségvizsgálatok nyújtotta mondanivalóit, ezzel kapcsolatos erőfeszítéseinek jótékony hatása volt a marxizmusra is — többek között a filozófiai antropológia, de az elidegenedés-elmélet továbbfejlesztéséhez is hozzájárult —, és már ismét az embernélküliség strukturalizmusa a „divat”. De a felvetett témák időszerűsége maradt. Nálunk pedig még újdonság erejével is hat mindaz, amit a marxizmuson belül és azon kívül ez a hatalmas filozófiai-pszichológiai munkásság feltárt. Ezért külön érdekel a ilyen témák feldolgozása.

Persze, e témák megragadásához korántsem elegendő egy ilyen kis könyv, ezekről köteteket írtak, és lehet is írni. Mert olyan témákról van szó, amelyek nemcsak a tudományok egész sorát foglalkoztatják, hanem közvetlenül kapcsolódnak az ember mindennapi életéhez, társadalomformáló gyakorlatához és sok minden másához. Ezek a témák helyet kaptak ebben a kötetben is.

— a teljes ember megismerése és megragadása, annak kirekesztésével, hogy az emberi egyéniséget különféle részekre szabadljuk és valamelyik tudomány sablonjába kényszerítsük;

— az egyed életét kísérő szorongások s az ember küzdelme a mindennapi élettel, az élmények tömkelegével és a többi ember iránti viszonyából fakadó gondokkal és problémákkal;

— olyan tudat alá szorított vagy elfojtott érzelmek, amelyek fontos szerepet játszanak az ember életében, mint például a halálfélelem;

— az ember és a valóság viszonyának „meghibásodásából” eredő neu-